

جایگاه جیوپولیتیک افغانستان در روابط هند با آسیای میانه

The geopolitical Importance of Afghanistan in India's relations with Central Asia

DOI: 10.64104/v4.Issue7-8.n4.2019

محمد غنی عمار^۱

چکیده

دورنمایی آینده سیاست بین الملل در قالب یک سناریوی آینده محور حکایت از انتقال قدرت به قاره آسیا و گریز سیاست خارجی سیاست محور دولت ها به اقتصاد محوری دارد. جایگاه جیوپولیتیک افغانستان در بطن این تحولات و معادلات آینده ی منطقه ای به عنوان یک فاکتور سرنوشت ساز در سیاست خارجی کشور مطرح بحث است. هندوستان به حیث یک قدرت نو ظهور آسیای در تلاش هژمون منطقه ای و کسب پرستیژ جهانی است. یکی از مناطق مورد توجه سیاست خارجی هند، آسیای میانه به عنوان نزدیک ترین پایگاه رقابت های آینده ی منطقه ای است و هند به شدت مصروف هزینه سازی پتانسل های سیاست خارجی اش به هدف گسترش حوزه نفوذ منطقه ای با کشورهای آسیای میانه و مخصوصاً با ازبکستان می باشد. محقق شدن اهداف سیاست خارجی هند و کشورهای آسیای میانه در اختیار موقعیت جیوپولیتیک افغانستان قرار گرفته است و این جایگاه به عنوان یک متغیر کاتالیزور در تعامل متغیرهای هندوستان و کشورهای آسیای میانه نقش آفرینی می کند. این مقاله روایت روشن تر از چشم انداز روابط هند با کشورهای آسیای میانه با تمرکز بیشتر به ازبکستان و اهمیت جایگاه جیوپولیتیک افغانستان در نفس تحولات متذکره دارد و در پایان کار ایده اصلی نویسنده با سرفصل اهمیت جایگاه جیوپولیتیک افغانستان در روابط هند با آسیای میانه اثبات و ساطع گردیده است.

واژگان کلیدی: جیوپولیتیک، آسیای میانه، جیواستراتیژیک، سیاست خارجی، الگوی دوستی منطقه ای

افغانستان از منظر جیوپولیتیکی به عنوان پل خشکه ی منطقه ای^۲، کانون اتصال جنوب آسیا به آسیای میانه و برعکس آن تا شرق میانه و شرق دور با شاخص های کم ترین هزینه و زمان برای تجارت، ترانزیت و اتصال کشورهای منطقه ای است. هرچند از زاویه ی کرونولوژیکی قدمت نقش آفرینی افغانستان به عنوان مرکز وصل کشورهای منطقه به تاریخ راه ابرشیم و چندین قرن بعد از آن برمیگردد. اما پس از تحولات سال ۲۰۰۱م و پایان انزوای طالبانیزم افغانستان و تعاملات و معادلات جدید وعده سیاسی-امنیتی و اقتصادی در نظام جهانی و سب سیستم های^۳ فرعی آن، جایگاه جیوپولیتیک افغانستان در تحولات عمده منطقه ای و جهانی بار دیگر اهمیت یافته و امروز نقطه ی وصل کشورهای منطقه در قلب آسیا است. هند به عنوان بازی گر اصلی جنوب آسیا با چشم انداز هژمونی منطقه ای و اهداف سیاسی، امنیتی و اقتصادی به دنبال پهن سازی گستره وسیع تر و توسعه روابط با کشور های منطقه به شمول آسیای میانه است. آسیای میانه با داشتن منابع قوی انرژی و دومین حوزه مورد توجه سیاست بین المللی پس از خاورمیانه در سه دهه ی آینده، از پتانسیل های عظیم جیوپولیتیکی، جیواکونومیکی و جیو استراتژیکی برای بازی گرانی هم چون هند، چین، روسیه، ایالات متحده ی آمریکا، اتحادیه اروپا و برخی کشورهای کوچک منطقه برخوردار است. اما جایگاه جیوپولیتیک افغانستان در نفس این تحولات و مخصوصاً در روابط هند با آسیای میانه در کجا است؟ پرسشی که نویسنده در تلاش پاسخ دهی آن در کنار واکاوی روابط هند با آسیای میانه در قالب همین نوشته است.

من در این مقاله با استفاده از دانش جیوپولیتیکی و رویکرد منطقه ای با سطح تحلیل کوتاه و میانه در تلاش کالبدشگافی و کند کاوی روابط هند با آسیای میانه با عینک خیره تر به ازبکستان و با توجه به اهمیت و جایگاه جیوپولیتیک افغانستان در روابط هند با آسیای میانه هستم. در این نوشته روش تحقیق تحلیلی-توصیفی و چارچوب تیوریک ریالیسم تهاجمی به عاریت گرفته شده است و در پایان کار خواننده این مقاله، شاهد شکل گیری یک الگو دوستی منطقه ای در روابط افغانستان- ازبکستان و هندوستان نیز خواهد بود.

هندوستان و آسیای میانه

سیاست خارجی هندوستان با روی کرد های چهارگانه ی اخلاق گرایان، هندوگرایان، راهبردگرایان و لیبرال ها تبیین و تعریف می گردد که دو روی کرد اخیر، به عنوان چارچوب های مسلط بر سیاست خارجی آن کشور در روابط اش با جهان بیشتر سنگینی میکند (شفیعی، ۲۰۱۷). هند به عنوان یک قدرت نوظهور به دنبال تسلط دهی هژمونی منطقه ای اش در جنوب آسیا در کوتاه مدت و برای چیره گی جهانی در دراز مدت در صحنه بین المللی به حیث چهارمین اقتصاد رو به رشد جهان، دومین اقتصاد از نظر رشد اقتصادی، یازدهمین قدرت از نظر تولیدات صنعتی، سومین کشور از نظر نیروی انسانی ماهر و تحصیل کرده، با رشد اقتصادی سالانه در حدود ۷ درصد و درآمد ۲ تریلیون دالر در سال، قرار است تا سال ۲۰۵۰م با رشد اقتصادی در حدود ده درصد در جایگاه دومین اقتصاد جهان پس از چین قرار گیرد (عمار، ۲۰۱۸). یکی از مناطق مورد توجه سیاست خارجی هند به عنوان "همسایه گسترش یافته"، آسیای میانه است. فصل تازه ی روابط هند با آسیای میانه

^۲ Regional Land Bridge.

^۳ Sub- system.

بعد از دهه ی 1990م گشوده شد و امروز روابط آن کشور در سطح بالای از همکاری با کشورهای آسیای میانه قرار دارد. هندوستان با توجه به سطح تحلیل کوتاه و میانه و دورنمایی هژمونی منطقه ای اش به دنبال اهداف سه گانه ی ذیل در آسیای میانه است:

1. نخست: جذب انرژی برای اهداف اقتصادی-امنیتی؛ آسیای میانه از منظر جیواکونومیک، جیوپولیتیک و جیواستراتیژیک برای هندوستان حایز اهمیت است. آسیای میانه به عنوان چهار راه ارتباطی منطقه ای صاحب حدود ۱۳ درصد از کل منابع طبیعی جهان که حدود ۶ در صد آن قطعی می باشد، است. چنان چه قزاقستان حدود 590-940 کیلوگرام یورانیوم دارد. ازبکستان سومین کشور از لحاظ منابع یورانیوم در جهان است، تاجیکستان و قرغزستان منابع بزرگ انرژی برقی دارند و ترکمنستان اکنون ظرفیت تولید حدود 360 هزار متر مکعب گاز را سالانه در منطقه دارا است. از سوی دیگر هندوستان با توجه به آهنگ رشد اقتصادی، جمعیت و اهداف سلطه طلبانه ای منطقه ای اش، چهارمین کشور مصرف کننده انرژی در جهان خوانده می شود و علی الرغم استفاده صلح آمیز از منابع طبیعی کشورهای آسیای میانه، به دنبال تقویت قدرت نظامی هسته ای اش به هدف ایجاد موازنه ی امنیتی⁴ با پاکستان و چین می باشد. امروز حجم تجارت خارجی هند با کشورهای چین، روسیه و آسیای میانه به حدود 100 میلیارد دالر می رسد که از آن جمله حدود 90 میلیارد با چین، 8 میلیارد با روسیه، یک میلیارد با قزاقستان و حدود یک میلیارد دیگر با ازبکستان، تاجیکستان و ترکمنستان می باشد و آمارها نشان دهنده گسترش روابط اقتصادی و جذب انرژی به شمول سرمایه گذاری های هند روی منابع طبیعی با کشورهای آسیای میانه در سال های آینده است.

2. دوم: مبارزه با چالش های امنیت ملی؛ موجودیت گروه های تروریستی، رشد افراط گرایی، قاچاق مواد مخدر و تکثیر سلاح ها در آسیای میانه از اصلی ترین دغدغه ها و نگرانی های امنیتی هندوستان در آسیای میانه است. هند بر این باور است که حضور گروه های تروریستی در آسیای میانه برای اهداف امنیت ملی هند و منافع کلان منطقه ای آن کشور، مخصوصاً نفوذ آن گروه ها در نقاط سرحدی شمال-غربی و مناطق کشمیر که با آسیای میانه هم سرحد اند، چالش کلان امنیتی است و هندوستان از گذشته همکاری های نزدیک امنیتی با کشورهای آسیای میانه را آغاز نموده است. پایگاه نظامی "فرخور" در تاجیکستان که پس از آمریکا و روسیه، سومین کشور با داشتن پایگاه نظامی در آسیای میانه است، ایجاد گروه های کاری امنیتی با تاجیکستان و قزاقستان، طرح ایجاد مرکز تحقیقی نظامی با قرغزستان در سال 2011م به هدف آموزش نیروهای آن کشور با وجود برانگیختن حساسیت های امنیتی روسیه، همکاری های تازه ی امنیتی به شمول تمرینات نظامی و برنامه های آموزشی با ازبکستان، موقف گیری های هند در سازمان همکاری های شانکهای و تقویت روابط نظامی با روسیه از نشانه های بارز همکاری های امنیتی هند در آسیای میانه در راستای تقویت امنیت ملی آن کشور می باشد.

3. سوم: اهداف منطقه ای و هژمونی؛ آسیای میانه از ویتترین سطح تحلیل کلان و میانه به عنوان میدان رقابت قدرت های جهانی چون آمریکا، روسیه و چین و کشورهای منطقه ای هند، پاکستان و ایران قرار گرفته است. چنان چه

⁴ Security Balance.

امروز روسیه، چین و ایران به شمول حضور کم رنگ پاکستان در ساختار قطب رقابتی علیه آمریکا و هند در آسیای میانه بازی دارند. بدون شک هند هم در درون این رقابت ها به دنبال اهداف و هژمونی منطقه ای اش در آسیای میانه است. هند با پاکستان و چین در دشمنی استراتژیک⁵ قرار دارد. در سیاست خارجی اش با روسیه و ایران در هم سویی با آمریکا در حرکت است اما با آنهم منافع کلان داخلی و منطقه ای هندوستان است که اولویت سیاست خارجی هند را در رابطه با آمریکا و روسیه در منطقه تعیین می نماید. از منظر تیوری ریالسیسم تهاجمی میرشایمر، هندوستان در سیاست خارجی اش با چین از راهبرد پنهان سازی دشمنی، با روسیه از راهبرد های پنهان سازی دشمنی، میانه روی و کناره گیری و با آمریکا به عنوان یک قدرت هژمون از گزینه همراهی استفاده می نماید؛ ولی در نهایت هند به دنبال ایجاد موازنه امنیتی در منطقه، مخصوصاً با چین و پاکستان است (Maurya, 2015& Campbel, 2016).

روابط هند و ازبکستان

آغاز روابط هند و ازبکستان با افتتاح قونسل گری هند در سال 1987م در تاشکند رقم خورد و روابط میان دو کشور تا سال 2016م و حضور اسلام کریموف در قدرت سیاسی ازبکستان در حد پایین آن قرار داشت. در طی این سال ها ناراسیما لائو در سال 1993، مانموهن سنگ در سال 2006 و مودی در سال های 2015 و 2016م به ازبکستان به عنوان نخست وزیران آن کشور سفرهای رسمی داشتند و اسلام کریموف در سال های 1994، 2000 و 2005م به هندوستان سفر نمود، اما این سفرها تاثیر چندانی در توسعه روابط میان دو طرف نداشته است. فصل تازه ی روابط میان هندوستان و ازبکستان با به قدرت رسیدن شوکت مرزایوف در سال 2016م به عنوان رئیس جمهوری جدید ازبکستان برمی گردد. این روابط در عرصه های سیاسی، امنیتی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی بیشتر از گذشته تقویت یافته و امروز چشم انداز آینده روابط، روایت گر قوام یافتن روابط به عنوان شرکایی مهم منطقه ای در آسیای میانه است. در سفر ماه اکتوبر 2018م رئیس جمهوری ازبکستان به هند، شالوده های روابط نوین میان دو طرف با امضاء حدود 20 موافقتنامه در عرصه های مختلف پایه گذاری شد و قرار است تا سطح مبادلات اقتصادی میان دو کشور از مبلغ 328 میلیون دالر به 3 میلیارد دالر افزایش یابد. ازبکستان در سال 2017م میزبان حدود ده هزار توریست هندی بوده است. هند به دنبال سرمایه گذاری روی منابع طبیعی مخصوصاً فلزات و یورانیوم ازبکستان می باشد. چنان چه در زمان اسلام کریموف، تاشکند تعهد به تهیه 2000 تن متریک مواد یورانیوم تا سال 2014 برای نودلهلی نموده بود؛ اما آن تعهدات تا هنوز عملی نشده است و امروز حدود 145 شرکت هندی در ازبکستان سرمایه گذاری نموده و فعالیت دارند (خبرگزاری تسنیم، 2018).

از سوی دیگر ازبکستان پس از کریموف⁶ به رهبری خردمندانه میرضیایوف با سیاست های نوین سیاسی و اقتصادی به شدت در تلاش گسترش روابط دو جانبه و چند جانبه با هندوستان به هدف جلب سرمایه گذاری، توریست، افزایش حجم تجارت خارجی و توسعه روابط سیاسی - امنیتی و مبارزه با تهدیدات مشترک در گفتمان ها و استیج های منطقه ای است.

⁵ Strategic Hostility.

⁶ اسلام کریموف به عنوان نخستین رئیس جمهور ازبکستان از دهه 1990 تا سال 2016 در راس هرم قدرت سیاسی ازبکستان قرار داشت. نگاه قدرت طلبانه وی در میان کشورهای آسیای میانه به عنوان فرد رهبری کننده، یکی از اصلی ترین علت عدم توسعه روابط ازبکستان با کشورهای منطقه به شمول افغانستان بوده است.

در میان این بگو و مگو ها، بحث و جایگاه افغانستان همیشه در اجندا و تربیون مقامات دو کشور مطرح بوده و پژواک منطقه ای و جهانی داشته است.

جایگاه جیوپولیتیک افغانستان

موقعیت افغانستان حاشیه ای مهم تر از متن در روابط هندوستان و آسیای میانه است. افغانستان از نگاه جیوپولیتیک در استراتژیک ترین منطقه ی جهان قرار گرفته و نقطه وصل سه حوزه مهم منطقه ای چون آسیای میانه، جنوب آسیا و شرق میانه است. موقعیت جغرافیایی افغانستان در روابط هند و آسیای میانه به مثابه کم هزینه ترین، کوتاه ترین و سهل ترین مسیر ترانزیت، تجارت و اتصال این کشورها از اهمیت به سزایی برخوردار است. هند در روابط اش با کشورهای آسیای میانه علی الرغم چالش های تذکره یافته در سطرهای بالای این نوشته، با سه چالش عمده دیگر نیز مواجه است. نخست: عدم دسترسی فزینگی هندوستان به آسیای میانه. دوم: بی ثباتی در افغانستان و سوم: دشمنی و رقابت با پاکستان و چین. اصلی ترین کلید زمینه مند سازی اهداف مفهوم مند یافته در روابط هند با کشورهای آسیای میانه و برعکس آن در اختیار دست و پای جیوپولیتیک افغانستان قرار دارد. هند در روابط اش با کشورهای آسیای میانه چهار مسیر اصلی ترانزیتی جاده ای دارد. مسیر اول وصل شدن هند از طریق چین به کشورهای آسیای میانه است. دوم اتصال هند از مسیر کوریدور ترانزیتی بندر گوادر پاکستان و از طریق افغانستان به آسیای میانه است. مسیر سوم از راه ایران و روسیه است که در سال ۲۰۰۰م یک موافقتنامه ی هم به منظور ایجاد آن جاده زمینی میان سه کشور به امضاء رسید است. اما مسیر چهارم، بندرچابهار ایران و از طریق افغانستان به کشورهای آسیای میانه است.

روایت هند از مسیرهای فوق الذکر این است که: "در خط که پاکستان و چین است، هندوستان نیست". دو مسیر اول با توجه به حضور پاکستان و چین و دشمنی استراتژیک میان آن کشورها عملی نیست. مسیر مستقیم ایران- روسیه و هند با توجه به حساسیت های سیاست های بین المللی و دلایل دو جانبه و چند جانبه میان کشورهای متذکره تا هنوز جنبه عملی پیدا نکرده است. برای هندوستان و کشورهای آسیای میانه بهترین مسیر که بدون دشمنی، رقابت و هزینه های سنگین می تواند مؤثر تر و عملی تر واقع گردد، مسیر افغانستان و بندرچابهار است. سرمایه گذاری های اخیر هند در بندرچابهار به شمول طرح احداث خط آهن ۶۱۰ کیلومتر از بندرچابهار تا زاهدان ایران و لابی گری هندوستان برای عدم تحریم های آمریکا بر بندر مذکور، از تلاش های آن کشور در جهت حفظ و تقویت این دهلیز ترانسپورتی-ترانزیتی است. کشورهای آسیای میانه نیز به منظور انتقال انرژی و ترانزیت اموال شان به جنوب آسیا و شرق میانه به شمول هندوستان مسیر افغانستان را اولویت می دهند. به طور نمونه نزدیک ترین مسیر خشکه برای ازبکستان به هندوستان، عبور از افغانستان و از طریق بندرچابهار است و علاقه مندی ازبکستان هم برای سهم گیری در احداث خط آهن ۶۱۰ کیلومتری هند در بندر چابهار و پروژه مشترک خط آهن مزار شریف- هرات میان افغانستان و ازبکستان در جهت وصل سازی ازبکستان به جنوب آسیای، شرق میانه و هندوستان خوانده می شود (Stobdan, 2018& Joshi, 2018).

نتیجه گیری:

در پایان این بحث می توان گفت که اصلی ترین دغدغه هند به شمول کشورهای آسیای میانه به منظور محقق شدن اتصال منطقه ای از مسیر افغانستان، بی ثباتی های امنیتی و سیاسی در افغانستان گفته می شود و تلاش های این کشورهای در جهت تامین صلح و ثبات در افغانستان نیز به همان اهداف کلان داخلی و منطقه ای این کشورها گره خورده

است. از یک دریچه ی دیگر، جایگاه افغانستان در سیاست خارجی هند و ازبکستان و برعکس آن روایت کننده شکل گیری یک الگوی مؤفق دوستی و مثلث منطقه ای افغانستان- ازبکستان و هندوستان می باشد؛ اما باید اذعان کرد که کنکاش و بررسی روابط هندوستان با کشورهای آسیای میانه به شمول ازبکستان نشان دهنده گسترش روابط میان دو طرف و اهمیت یافتن جایگاه افغانستان در تحولات آن کشورها است؛ ولی نیاز جدی است تا کارگزاران سیاست افغانستان نیز از فرصت های موجود در راستای تقویت منافع کلان جهانی، منطقه ای و داخلی کشور استفاده بهینه نمایند. در غیر آن صورت، فرصت ها برای همیشه در میدان سیاست به یک جهت تداوم ندارند و ممکن است فردا کارت بازی در میدان سیاست به ضرر مان و نفع دیگران، تغییر مسیر نماید.

منابع و مآخذ:

1. خبرگزاری تسنیم، «پایه گذاری روابط نوین اقتصادی هند و ازبکستان در سفر میرضایوف به دهلی نو»، به نقل از: <https://tnews.ir/news/e46c119505814.html> (1397/7/13).
2. نوذر شفیعی، «همکاری امریکا و هند در بازی بزرگ قدرت در آسیای مرکزی»، به نقل از:
3. https://jcep.ut.ac.ir/article_62902_ae17fc4479ab5510d86afb9.pdf (1397/7/13).
4. محمدغنی عمار، «جایگاه افغانستان در سناریوی های آینده منطقه ای؛ نقطه تقابل یا تعامل؟»، به نقل از:
5. <https://8am.af/x8am/1396/12/19/afghanistan-position-in-future-regional-scenarios-the-point-of-opposition-or-engagement/> (1397-5-10).
6. , According to: »India-central Asian States relations in the 21th century«Dilip Kumar Maurya, <http://euacademic.org/uploadarticle/1381.pdf> (1397/7/14).
7. , According to:»Reconnection India and central Asia«Nirmala Joshi,
8. <https://silkroadstudied.org/publication> (1397/7/12).
9. , According to:»India's role and interests in central Asia«Ivan Campbell,
10. <https://www.safeworld.org.uk/downloads/pubdocs/indias-role-and-interests-in-central-asia.pdf> (1397-7-12).
11. <https://thewire.in/worlds/as/uzbek-president-visits-indai-must-rethink-its-central-asia-policy/> (1397-7-10).